

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи

О.Б. Жильцов
20 14 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Практикум з екскурсійної роботи

Спеціальність 8.02030201 «Історія»

Інститут суспільства

2014–2015 навчальний рік

Робоча програма **Практикум екскурсійної роботи** для галузі знань 0203 «Гуманітарні науки», спеціальності 8.02030201 «Історія».

Розробники: доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка Тарасенко Ольга Олексіївна

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри історії України Інституту суспільств

Протокол від « 03 » грудня 2014 року № 4

Завідувач кафедри
історії України _____

О.О. Салата

(підпис)

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.	5
Структура програми навчальної дисципліни	
I. Опис предмета навчальної дисципліни	7
II. Тематичний план навчальної дисципліни.	8
III. Програма	9
IV. Навчально-методична карта дисципліни «Практикум з екскурсійної роботи.	17
V. Критерії оцінювання набутих студентами знань.	18
VI. Система поточного і підсумкового контролю знань	19
VII. Самостійна робота.	20
VIII. Індивідуальна науково-дослідна робота	21
IX. Тематика ІНДЗ.	23
X. Методичне забезпечення.	25
XI. Питання до заліку.	25
XII. Рекомендована література.	26

Пояснювальна записка

Робоча навчальна програма з дисципліни «Практикум з екскурсійної роботи» (далі – Програма) є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою історії України Інституту суспільства на основі освітньо-професійної програми підготовки магістрів відповідно до навчального плану для всіх спеціальностей денної форми навчання.

Програму розроблено з урахуванням рекомендацій МОН України «Про Перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра» (лист № 1/9-736 від 06.12.2007 р.)

Програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання в Київському університету імені Бориса Грінченка відповідно до вимог до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Практикум з екскурсійної роботи».

Програма визначає перелік, обсяг, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів, необхідне навчально-методичне забезпечення.

Навчальна дисципліна «Практикум з екскурсійної роботи» є частиною дисциплін за вибором студента гуманітарного циклу нормативного блоку навчальної програми.

Екскурсії відіграють важливу функціональну роль у задоволенні рекреаційних потреб людини: духовних, естетичних, інформаційних. Вони дозволяють моделювати рекреаційну діяльність людини, пов'язану з пізнанням навколишнього світу: особливостей природи, сучасних та історичних подій, елементів побуту, традицій, вірувань, творчих здобутків людства.

Як вид діяльності, екскурсія поєднує взаємопов'язані та взаємообумовлені дії. Вони можуть бути різноманітними - рух групи за маршрутом, рух відносно об'єктів, перегляд пам'яток. Поради екскурсовода надають діям екскурсантів цілеспрямованого характеру.

Діяльність екскурсантів виявляється в таких активних формах, як спостереження, вивчення, дослідження об'єктів.

Діяльність екскурсовода складається з ряду дій, головними з яких є підготовка і проведення екскурсії.

Як форма спілкування, екскурсія передбачає взаємозв'язок і взаємодію екскурсовода і екскурсантів на основі їх спільної діяльності. Екскурсії допомагають конкретизувати раніше набуті знання і дати нові, розвивають вміння розуміти природні та суспільні явища і процеси, посилюють інтерес до того, що вивчається і викликають певні чуттєві враження.

Мета вивчення курсу

Вивчення особливостей екскурсійної справи як різновиду рекреаційної діяльності та засобу пізнання рідного краю і виховання патріотизму.

Внаслідок вивчення цього курсу студенти повинні оволодіти методикою проведення екскурсій, практичними навичками з розробки нових екскурсійних маршрутів.

Завдання курсу:

- розкрити понятійно-термінологічний апарат екскурсознавства;
- розкрити особливості створення інноваційного екскурсійного продукту;
- висвітлити специфіку методики проведення оглядових і тематичних екскурсій;
- практично навчитися створювати та проводити екскурсії.

Студенти повинні вміти:

- підібрати необхідний фактичний матеріал;
- вивчити екскурсійний матеріал;
- підготувати індивідуальний текст екскурсії на конкретну тему;
- скласти технологічну карту екскурсії;
- використовувати методичні прийоми на практиці;
- брати участь у популяризації екскурсійних можливостей свого рідного краю.

Кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення дисципліни (6 курс; 12 семестр) становить **108 год.**, із них:

- лекції – 18 год.
- семінарські заняття – 18 год.
- індивідуальна робота – 6 год.
- самостійна робота – 60 год.
- модульний контроль – 6 год.
- підсумковий контроль – залік

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

I. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет: Практикум з екскурсійної роботи.

Дисципліна	Напрямок, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідно до ECTS: 3 кредити	Галузь знань: 0203 «Гуманітарні науки»	Частина програми: за вибором
Кількість змістових модулів: 3	Шифр та назва спеціальності: «8.02030201 Історія»	Рік підготовки: 6 Семестр: 12
Загальний обсяг дисципліни: 108 годин.	Освітньо-кваліфікаційний рівень: «магістр».	Аудиторні заняття: 48 год. 3 них: Лекції: 18 год. Семінарські заняття: 18 год. Мод. контр. роботи: 6 год. Індивідуальна робота: 6 год. Самостійна робота: 60 год.
Кількість тижневих годин: 4 год.		Модульний контроль: 6 год. Вид контролю: <i>залік</i>

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Використані скорочення:

- лекції (Л);
- семінарські заняття (С);
- індивідуальні заняття (ІЗ);
- самостійна робота (СР);
- підсумковий контроль – (ПМК).

№	Назви теоретичних розділів	Кількість годин							
		Р	А	Л	СЗ	ПЗ	ІР	СР	ПМК
Змістовий модуль I.									
Основи екскурсознавства									
1.	Екскурсія: вид діяльності та форма спілкування, функції і ознаки, екскурсійний метод	7	2	2				5	
2.	Екскурсія: педагогічний процес, елементи психології, уява та логіка під час проведення	9	4	2	2			5	
3.	Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу, демонстрації та розповіді під час проведення	20	10	4	2		2	10	2
	Разом	36	16	8	4		2	20	2
Змістовий модуль II.									
Екскурсійна методика									
4.	Створення екскурсії: сутність та вимоги	20	10	6	4			10	
5.	Технологія підготовки, складання маршруту, техніка проведення, шляхи вдосконалення	18	8	2	2		2	10	2
	Разом	38	18	8	6		2	20	2
Змістовий модуль III.									
Професійна майстерність екскурсовода									
6.	Екскурсія: класифікація методичних прийомів, прийоми показу та розповіді	14	4	2	8			10	
7.	Екскурсовод: спеціальність, професія чи покликання?	20	10		8		2	10	2
	Разом	34	14	2	8		2	20	2
	Разом за навчальним планом	108	48	18	18		6	60	6

**III. ПРОГРАМА
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.
Основи екскурсознавства**

Лекція 1.

***Екскурсія: вид діяльності та форма спілкування,
функції і ознаки, екскурсійний метод
(2 год.)***

1. Вступ, мета, завдання вивчення курсу «Практикум з екскурсійної роботи». Література.
2. Поняття екскурсії. Екскурсія як вид діяльності та як форма спілкування.
3. Функції і ознаки екскурсії. Екскурсійний метод.

Основні поняття теми:

екскурсія, форма пізнання, вид діяльності, форма спілкування, функція, ознака, екскурсійний метод.

Лекція 2.

***Екскурсія: педагогічний процес, елементи психології,
уява та логіка під час проведення
(2 год.)***

1. Екскурсія як педагогічний процес.
2. Елементи психології в екскурсії. Індуктивний і дедуктивний методи пізнання в екскурсіях. Уява на екскурсіях.
3. Логіка в екскурсії.

Основні поняття теми:

педагогічний процес, психологічний процес, індуктивний і дедуктивний методи пізнання, уява, логіка.

Семінарське заняття 1.

***Екскурсія: вид діяльності та форма спілкування, функції і ознаки, екскурсійний метод,
педагогічний процес, елементи психології, уява та логіка під час проведення
(2 год.)***

1. Розкрити мету, завдання вивчення курсу «Практикум з екскурсійної роботи» та основну літературу.
2. Дати визначення поняттю «екскурсія». Пояснити екскурсію як вид діяльності та як форму спілкування.
3. Перерахувати функції і ознаки екскурсії.
4. Дати визначення поняттю «екскурсійний метод». Пояснити сутність екскурсійного методу.
5. Роз'яснити чому екскурсія є педагогічним процесом.
6. Висвітлити елементи психології в екскурсії.
7. Пояснити яким чином уяву можна застосовувати на екскурсіях.
8. Яким чином логіка допомагає у проведенні екскурсії?

Рекомендована література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.

2. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К. : Центр учбової літератури, 2013. – 177 с.
3. Голубнича С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.
4. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
5. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведения та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
6. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. - 256 с.
7. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
8. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін. - К.: Кондор, 2009. - 163 с.

Лекція 3.

***Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу, демонстрації та розповіді під час проведення
(4 год.)***

1. Класифікація екскурсій
2. Тематика та зміст екскурсій.
3. Елемент показу, демонстрації в екскурсій. Види показу.
4. Особливості показу на екскурсії. Показ як реалізація принципу наглядності.
5. Розповідь в екскурсії. Трансформація розповіді у зорові образи. Особливості розповіді на екскурсії.
6. Поєднання показу і розповіді в екскурсії. Екскурсія як взаємодія трьох компонентів.

Основні поняття теми:

класифікація, тематика, зміст, показ, демонстрація, розповідь.

Семинарське заняття 2.

***Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу, демонстрації та розповіді під час проведення
(2 год.)***

1. Розповісти про класифікацію екскурсій.
2. Розказати про тематику та зміст екскурсій.
3. Пояснити як використовується елемент показу та демонстрації в екскурсій. Визначити види показу.
4. Розкрити особливості показу на екскурсії. Яким чином показ реалізовує принцип наочності.
5. Якою має бути розповідь в екскурсії. Що потрібно для трансформації розповіді у зорові образи. Які особливості розповіді існують на екскурсії.
6. Чому потрібно поєднувати показ і розповідь під час екскурсії. Чому екскурсія є взаємодією трьох компонентів і яких саме?

Рекомендована література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсоведення і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.
2. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 177 с.

3. Голубнича С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.
4. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
5. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведения та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
6. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. - 256 с.
7. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
8. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін.-К.: Кондор, 2009. -163 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Екскурсійна методика

Лекція 4.

Створення екскурсій: сутність та вимоги, технологія підготовки, складання маршруту, техніка проведення, шляхи вдосконалення
(6 год.)

1. Екскурсійна методика та шляхи її вдосконалення.
2. Технологія підготовки нової екскурсій.
3. Складання маршруту екскурсій.
4. Методика ведення екскурсій.
5. Техніка ведення екскурсій.

Основні поняття теми:

екскурсійна методика, технологія підготовки, методика ведення, техніка ведення.

Семінарське заняття 3.

Створення екскурсій: сутність та вимоги, технологія підготовки, складання маршруту, техніка проведення, шляхи вдосконалення
(4 год.)

1. Висвітлити що є екскурсійною методикою та які існують шляхи її удосконалення.
2. Пояснити технологію підготовки нової екскурсій.
3. Розповісти яким чином відбувається складання маршруту екскурсій.
4. Скласти маршрут екскурсій за обраною тематикою.
4. Розкрити методику ведення екскурсій.
5. Викласти техніку ведення екскурсій.

Складання маршруту екскурсій: обхід маршруту, підготовка контрольного тексту, комплектування «портфеля екскурсовода», визначення методичний прийомів проведення екскурсій, визначення техніки ведення екскурсій, складання техніки ведення екскурсій, складання індивідуального тексту, розповідь та індивідуальний текст, техніка використання індивідуального тексту, логічні переходи, складання та затвердження екскурсій.

Тематика екскурсій: Андріївський спуск та Подол. Архітектурний ансамбль Софіївської площі. Ботанічний сад імені академіка Фоміна. Володимирська вулиця у ХІХ – ХХІ ст. Вулиця Михайла Грушевського. Вулиця Івана Мазепи. Вулиця Небесної сотні – Інститутська. Вулиця Хрещатик - головна вулиця столиці. Європейська площа. Архітектурний ансамбль Києво-

Печерська Лавра. Київ музичний. Київ театральний. М.Максимович і Київський університет. Архітектурний ансамбль Михайлівський монастир. Пам'ятник Богдану Хмельницькому. Пам'ятник князю Володимирі.

Рекреаційні зони Києва. Собор святої Софії. Храми міста Києва.

Рекомендована література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.
2. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 177 с.
3. Голубничка С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.
4. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
5. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведения та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
6. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. - 256 с.
7. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
8. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін.- К.: Кондор, 2009. - 163 с.

Лекція 5.

Екскурсія: класифікація методичних прийомів, прийоми показу та розповіді (2 год.)

1. Методика проведення екскурсій.
2. Класифікація методичних прийомів. Методичні прийоми показу і розповіді. Особливі методичні прийоми
3. Засвоєння екскурсоводом методичних прийомів.

Основні поняття теми:

методика проведення, методичний прийом, класифікація методичних прийомів, особливі методичні прийоми.

Семінарське заняття 4.

Екскурсія: класифікація методичних прийомів, прийоми показу та розповіді (2 год.)

1. Пояснити методику проведення екскурсій.
2. Проаналізувати класифікацію методичних прийомів, у т. ч. методичні прийоми показу і розповіді та особливі методичні прийоми
3. На прикладах продемонструвати засвоєння екскурсоводом методичних прийомів.

Рекомендована література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.
2. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 177 с.
3. Голубничка С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.

4. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
5. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведения та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
6. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. - 256 с.
7. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
8. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін. -К.: Кондор, 2009 -163 с.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. Професійна майстерність екскурсовода

Лекція 6.

Екскурсовод: спеціальність, професія чи покликання? (2 год.)

1. Екскурсовод – це професія. Професія і спеціальність. Особистість екскурсовода.
2. Майстерність екскурсовода, шляхи її підвищення.
3. Вміння та навички екскурсовода. Мова екскурсовода. Засоби спілкування. Рухи екскурсовода.

Основні поняття теми:

професія, спеціальність, покликання, майстерність, вміння, навички, засоби спілкування.

Семінарське заняття 5.

Озвучення підготовленої екскурсії за наданим планом і обраною тематикою (2 год.)

Розробити екскурсію за наданим планом й обраною тематикою та проговорити її на занятті.

Етапи підготовки екскурсії

1. Вибір теми та визначення мети екскурсії.
2. Складання бібліографії (орієнтовно - 15 позицій).
3. Вивчення літератури, джерел (виписки, цитати).
4. Вивчення об'єктів показу (опис зовнішнього вигляду, легенда тощо).
5. Відбір об'єктів показу та визначення маршруту.
6. Робота над змістом екскурсії: вступ, основна частина, висновки, узагальнення.
7. Робота над методикою проведення екскурсії (визначення найкращих методів і прийомів).
8. Підготовка й оформлення тексту: розгорнутого плану екскурсії, довідкового апарату, додаткових наочних посібників тощо.

Рекомендована література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсоведство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.
2. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 177 с.
3. Голубнича С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.

4. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
5. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведения та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
6. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. - 256 с.
7. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
8. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін. - К.: Кондор, 2009. -163 с.

Семінарське заняття 6.
Проведення розробленої екскурсії за обраною тематикою
і планом етапів підготовки екскурсій
(6 год.)

I. Провести розроблену екскурсію за обраною тематикою за планом етапів підготовки екскурсій.

Етапи підготовки екскурсії

1. Вибір теми та визначення мети екскурсії.
2. Складання бібліографії (орієнтовно - 15 позицій).
3. Вивчення літератури, джерел (виписки, цитати).
4. Вивчення об'єктів показу (опис зовнішнього вигляду, легенда тощо).
5. Відбір об'єктів показу та визначення маршруту.
6. Робота над змістом екскурсії: вступ, основна частина, висновки, узагальнення.
7. Робота над методикою проведення екскурсії (визначення найкращих методів і прийомів).
8. Підготовка й оформлення тексту: розгорнутого плану екскурсії, довідкового апарату, додаткових наочних посібників тощо.

Тематика екскурсій: Андріївський спуск та Подол. Архітектурний ансамбль Софіївської площі. Ботанічний сад імені академіка Фоміна. Володимирська вулиця у ХІХ – ХХІ ст. Вулиця Михайла Грушевського. Вулиця Івана Мазепи. Вулиця Небесної сотні – Інститутська. Вулиця Хрещатик - головна вулиця столиці. Європейська площа. Архітектурний ансамбль Києво-Печерська Лавра. Київ музичний. Київ театральний. М.Максимович і Київський університет. Архітектурний ансамбль Михайлівський монастир. Пам'ятник Богдану Хмельницькому. Пам'ятник князю Володимирі.

II. Заповнити протокол прослуховування екскурсії.

Протокол
прослуховування екскурсії

П., і., б. екскурсовода

Дата проведення

Тема екскурсії

Тривалість

Склад групи

Відгук про екскурсію

Науково-теоретичний рівень екскурсії (правильність і глибина викладення, відповідність темі, цілеспрямованість та актуальність, чіткість структури,

знання фактичного матеріалу)

2. Науково-методичний рівень екскурсії:

Вступ (організаційна, інформаційна, тематична частини)

Висновок (підсумок екскурсії, відповіді на запитання)

Характеристика тем, логічні переходи, висновки, узагальнення

Володіння матеріалом експозиції

Поєднання показу та розповіді, застосування прийомів порівняння, методів бесіди тощо

Дотримання часу, його розподіл

Контакт з групою (уміння враховувати специфіку даної групи, активізувати увагу слухачів)

Мова екскурсовода (правильність, зрозумілість мови, її багатство, художня виразність, емоційність, темп, дикція, жестикуляція)

Взаємозв'язок з іншими екскурсоводами, які ведуть екскурсії в тих же залах

3. Висновки:

Найбільш вдалі моменти

Головні недоліки

Рекомендації

Дата оформлення протоколу _____

П., ініціали рецензента _____

Підпис екскурсовода _____.

Рекомендована література:

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.
2. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К.: Центр учбової літератури, 2013. - 177 с.
3. Голубничка С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.
4. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
5. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведения та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
6. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. - 256 с.
7. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
8. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін.- К.: Кондор, 2009. -163с.

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Практикум з екскурсійної роботи»

6 курс, 12 семестр

Разом: 108 год. З них: лекції (18 год.), семінарські заняття (18 год.), самостійна робота (60 год.), індивідуальна робота (6 год.), модульний контроль – (6 год.), підсумковий контроль – залік.

Тиждень	I	II	III	IV	VI	VII	V III	IX	X
Модулі	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II			Змістовий модуль III		
Назва модуля	Основи екскурсознавства			Екскурсійна методика			Професійна майстерність екскурсовода		
Лекції	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Лекції (теми, бали)	Екскурсія: вид діяльності та форма спілкування (1 бал)	Екскурсія: педагогічний процес, елементи психології(1 бал)	Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу(1 бал)	Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу(1 бал)	Створення екскурсії: сутність та вимоги(1 бал)	Створення екскурсії: сутність та вимоги(1 бал)	Створення екскурсії: сутність та вимоги(1 бал)	Екскурсія: класифікація методичних прийомів (1 бал)	Екскурсовод: спеціальність, професія чи покликання? (1 бал)
Семінарські заняття (теми, бали)	Екскурсія: вид діяльності та форма спілкування	Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу(1 бал)	Створення екскурсії: сутність та вимоги, технологія підготовки, (1 бал)	Створення екскурсії: сутність та вимоги, технологія підготовки, (1 бал)	Екскурсія: класифікація методичних прийомів(1 бал) Сзвучення підготовленої екскурсії за наданим планом і обраною Тематикою (1 бал)	Проведення розробленої екскурсії за обраною тематикою (1 бал)	Проведення розробленої екскурсії за обраною тематикою (1 бал)	Проведення розробленої екскурсії за обраною тематикою (1 бал)	
Самостійна робота(бали)	15			10			10		
ІНДЗ (бали)	30			30			30		
Види поточного контролю	Модульний контроль 25			Модульний контроль 25			Модульний контроль 25		
Підсумковий контроль (вид, бали)	Залік								

Шкала оцінювання

Оцінка ECTS	Значення оцінки	Оцінка за шкалою університету	За національною шкалою
A	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками	90 – 100 балів	відмінно
B	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок	82-89 балів	добре
C	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок	75-81 балів	
D	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	69-74 балів	задовільно
E	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)	60-68 балів	
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання	35-59 балів	Незадовільно
F	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни	1-34 балів	

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

№	Вид діяльності	Максимальна кількість балів за одиницю
1.	Відвідування лекцій	1
2.	Відвідування практичних (семінарських занять)	1
3.	Виконання завдання для самостійної роботи (домашнього завдання)	5
4.	Робота на практичному (семінарському) занятті (в тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії та інше)	Всього 10, в тому числі за видами
5.	ІНДЗ	30
6.	Опрацювання фахових видань (в тому числі першоджерел)	10
7.	Написання реферату	15
8.	Виконання модульної контрольної роботи	25

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Розділи (обсяг в годинах)	Вид контролю	Бали	Термін виконання (тижні)
Змістовий модуль I.			
Основи екскурсознавства			
Екскурсія: вид діяльності та форма спілкування, функції і ознаки, екскурсійний метод (5 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	3
Екскурсія: педагогічний процес, елементи психології, увага та логіка під час проведення (5 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	4
Екскурсія: класифікація, тематика та зміст, значення показу, демонстрації та розповіді під час проведення (10 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	5
20 год.	Разом	15	
Змістовий модуль II.			
Екскурсійна методика			
Створення екскурсії: сутність та вимоги, технологія підготовки, складання маршруту, техніка проведення, шляхи вдосконалення (10 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	6
Екскурсія: класифікація методичних прийомів, прийоми показу та розповіді (10 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	7
20 год.	Разом	10	
Змістовий модуль III.			
Професійна майстерність екскурсовода			
Екскурсовод: спеціальність, професія чи покликання? (10 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	8
Екскурсовод: спеціальність, професія чи покликання? (10 год.)	Перевірка анотацій, рецензій	5	9
20 год.	Разом:	10	
60 год.	Всього	35	

VIII. ІНДИВІДУАЛЬНА НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА – НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом поза аудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Завершується виконання студентом ІНДЗ прилюдним захистом навчального проекту.

Однією із форм самостійної роботи студентів є виконання індивідуальної науково-дослідної роботи (ІНДЗ) у вигляді реферату, підготовка доповідей за темами цих рефератів та їх виголошення у формі презентації з використанням Смарт дошки на студентських науково-практичних конференціях, наукових семінарах, круглих столах, наукових читаннях Київського університету імені Бориса Грінченка

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Практикум з екскурсійної роботи» – це вид науково-дослідної роботи студента, що містить результати дослідницького пошуку та відображає рівень засвоєння ним знань із означеної дисципліни.

Мета ІНДЗ: самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена практична робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі набутих студентом знань, умінь та навичок.

Орієнтовна структура ІНДЗ: вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел. Підготовлена презентація за змістом реферату. Критерії оцінювання та шкалу оцінювання подано нижче.

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ п/п	Критерії оцінювання Роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Змістовність створеної презентації	10
2.	Змістовність викладу основної частини реферату	15
3.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел)	5
Разом:		30 балів

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	8 -10	Відмінно
Достатній	5 – 7	Добре
Середній	3 – 4	Задовільно
Низький	1 – 2	Незадовільно

Оцінка з ІНДЗ є обов'язковим балом, який враховується при підсумковому оцінюванні навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ ІНДЗ

Формою самостійної роботи студента є підготовка реферату як індивідуального науково-дослідного завдання на відповідну тему з курсу «Практикум з екскурсійної роботи».

Реферат має містити такі складові частини:

- титульний аркуш;
- план реферату (зміст роботи із позначенням сторінок);
- основна частина;
- список використаних джерел і літератури.

Обсяг реферату має бути в межах 10-15 сторінок машинописного тексту (або комп'ютерного набору) на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (без списку літератури та додатків).

Усі розділи та підрозділи, що є у плані, повинні бути виділені в тексті заголовками та підзаголовками.

Текст розміщується на аркуші, обмеженому берегами: лівий – не менше 30 мм; правий – 10 мм; верхній – 20 мм; нижній – 20 мм.

У машинописному варіанті тексту на сторінці розміщується не більше 28-30 рядків по 57-60 знаків у кожному з них.

Першою сторінкою вважається титульний аркуш, на ньому цифра 1 не ставиться, на наступній сторінці проставляється цифра 2 і далі по порядку. Порядковий номер проставляється справа у верхньому куті сторінки.

Розділи або глави нумеруються арабськими цифрами, а підрозділи або параграфи – цифрою розділу та підрозділу через крапку.

Список використаної літератури повинен містити бібліографічний опис джерел, використаних студентом під час роботи над темою. Укладаючи його, необхідно додержуватись стандарту. Кожний бібліографічний запис треба починати з нового рядка, літературу слід розташовувати в алфавітному порядку авторів та назв творів. Бібліографічні записи у “Списку...” повинні мати порядкову нумерацію. Посилання на літературу робляться в тексті з позначенням їх порядкового номера в списку і сторінок через кому. Наприклад: [4, 112].

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОГО АРКУША РЕФЕРАТУ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський університет імені Бориса Грінченка

Інститут суспільства

Кафедра історії України

РЕФЕРАТ

із курсу «Практикум екскурсійної роботи»

на тему: « ... »

Виконав(ла) студент(ка) VI курсу

*Інституту суспільства
денної форми навчання*

(прізвище, ініціали)

Прийняв к.і.н., доцент

Тарасенко О.О.

Київ – 2015

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ІНДЗ

1. Андріївський спуск та Подол
2. Архітектурний ансамбль Софіївської площі
3. Ботанічний сад імені академіка Фоміна
4. Володимирська вулиця у ХІХ – ХХІ ст.
5. Вулиця Михайла Грушевського
6. Вулиця Івана Мазепи
7. Вулиця Небесної сотні - Інститутська
8. Вулиця Хрещатик - головна вулиця столиці
9. Європейська площа
10. Києво-Печерська Лавра
11. Київ музичний
12. Київ театральний
13. М.Максимович і Київський університет
14. Михайлівський монастир
15. Пам'ятник Богдану Хмельницькому
16. Пам'ятник князю Володимирі
17. Рекреаційні зони Києва
18. Собор святої Софії
19. Храми міста Києва

СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

<i>№ п/п</i>	<i>Вид діяльності</i>	<i>Максимальна Кількість балів за одиницю</i>	<i>Тема 1</i>	<i>Тема 2</i>	<i>Тема 3</i>	<i>Разом за I модуль</i>	<i>Тема 4</i>	<i>Тема 5</i>	<i>Разом за II модуль</i>	<i>Тема 6</i>	<i>Разом за III модуль</i>	<i>Всього</i>
1.	Відвідування лекцій	1	1	1	2	4	3	1	4	1	1	9
2.	Відвідування семінарських занять	1		1	1	2	2	1	3	4	4	9
3.	Виконання завдання для самостійної роботи (домашнього завдання)	5	5	5	5	15	5	5	10	10	10	35
4.	Робота на семінарському занятті	10		10	10	20	20	10	30	40	40	90
5.	ІНДЗ	30									30	30
6.	Написання реферату	15				15			15		15	45
7.	Написання модульної контрольної роботи	25				25			25		25	75
8.	Підсумок (максимальний)		6	17	18	81	30	17	87	55	125	293
<i>Коефіцієнт: 100:293=0,34</i>												

Х. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:

Навчальна програма, опорні конспекти лекції, нормативні документи.

Ресурси:

Нормативна база, історичні джерела, Інтернет, бібліотека університету, Історична бібліотека в м. Києві, Національна бібліотека НАНУ імені В.І.Вернадського.

ХІ. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

Андріївський спуск та Подол
Архітектурний ансамбль Софіївської площі
Ботанічний сад імені академіка Фоміна
Володимирська вулиця у ХІХ – ХХІ ст.
Вулиця Михайла Грушевського
Вулиця Івана Мазепи
Видубицький монастир
Вулиця Хрещатик - головна вулиця столиці
Європейська площа
Києво-Печерська Лавра
Київ музичний
Київ театральний
М.Максимович і Київський університет
Михайлівський монастир
Пам'ятник Богдану Хмельницькому
Пам'ятник князю Володимирі
Рекреаційні зони Києва
Собор святої Софії
Храми міста Києва

ХІІ. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Ю.Н. Некоторые советы экскурсоводам. Методика подготовки и проведения экскурсий на архитектурно-градостроительные темы /Ю.Н. Александров. - М., 1971.
2. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 464 с.
3. В помощь экскурсоводу: сборник методических и справочных материалов. - М.: РМАТ, 1998.
4. Вопросы экскурсионной работы. /Отв. ред. М.А.Казарина. - М.: НИИ культуры, 1973. - 238 с.
5. Галасюк, Світлана Сергіївна. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності України. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 177 с.
6. Герцевич Н.А. Основы экскурсоведения. - Минск: Университетское, 1988. - 157с.
7. Голубнича С.М. Основы экскурсионной работы: Учебное пособие /Донецьк. ин-т турист. бизнеса. - Донецьк, 2003.
8. Городская обзорная экскурсия: методические рекомендации. - М., 1975.
9. Грицак Е.Н. Памятники древнего Киева. - М.:Вече, 2004. - 240 с.
10. Гуляев В.Г. Организация туристской деятельности. Учебное пособие. - М.: Нолидж. - 1996. - 312 с.
11. Дворниченко В. В., Емельянов Б. В. Организация экскурсионной работы: Методика, опыт / В. В. Дворниченко, Б. В. Емельянов. - М.: 1984. - 163 с.
12. Долженко Г. П. Экскурсионное дело: учебное пособие / Г. П. Долженко. Москва - Ростов-на-Дону: Феникс, МарТ, 2009. - 272 с.
13. Дьякова Р. А., Емельянов Б. В., Пасечный П. С. Основы экскурсоведения / Р. А. Дьякова, Б. В. Емельянов, П. С. Пасечный. - М., Просвещение. - 1985. - 255 с.
14. Екскурсійна діяльність наукових установ України. //Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи. Збірник наукових статей. - К., 1995.
15. Емельянов Б. В. Профессиональное мастерство экскурсовода: учеб. пособие / Б. В. Емельянов. - М.: ЦРИБ Турист, 1986.
16. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: учебник /Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2008. - 216 с.
17. Емельянов Б. В. Экскурсоведение: Учебник. - 3-е изд., перер. и дополн. / Б. В. Емельянов. - М.: Советский спорт, 2000. - 224 с.
18. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. - М.: Сов. спорт, 2002. - 200 с.
19. Емельянов Б.В. Организация работы экскурсовода. Методические рекомендации. - М.: Турист, 1977.
20. Емельянов Б.В. Организация работы экскурсовода. Методические рекомендации. - М., Турист, 1977.
21. Емельянов Б.В. Организация экскурсионной работы: методика, опыт. - М.: Профиздат, 1984.
22. Емельянов Б.В. Основы экскурсоведения. - М.: Просвещение, 1985.
23. Емельянов Б.В. Профессиональное мастерство экскурсовода: Учебное пособие. - М.: ЦРИБ Турист, 1986. - 132 с.
24. Емельянов Б.В. Экскурсоведение: Учеб. пособие. - М.: ЦРИБ Турист, 1982. - 121 с.
25. Емельянов Б.В. Экскурсоведение: Учебник. - 5-е изд. - М.: Советский спорт, 2004. - 216 с.
26. Емельянов Б.В. Экскурсоведение /Б.В. Емельянов. - М., 2006.
27. Жарков А.Д. Экскурсия как педагогический процесс: методические рекомендации /А.Д. Жарков. - М., 1985.
28. Закон України "Про туризм" від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР.
29. Закон України «Про внесення змін до закону України «Про туризм», від 18 листопада 2003 року, № 1282- IV.
30. Ивченко А.С. Вся Украина. Путеводитель. - К.: Картография, 2005. - 655 с.

31. Илюхин М. М. Музейные экскурсии. Методические рекомендации / М.М. Илюхин. - М.: ЦРИБ «Турист», 1991 - 80 с.
32. Илюхин М.М. Особенности и средства показа в экскурсии. Методические рекомендации / М. М. Илюхин. - М.: ЦРИБ «Турист», 1980. - 80 с.
33. Илюхин М. М. Рассказ на экскурсии. Методические рекомендации / М.М. Илюхин. - М.: ЦРИБ «Турист», 1981. - 48 с.
34. Илюхин М.М. Особенности и средства показа в экскурсии: методические рекомендации /М.М. Илюхин. - М., 1983.
35. Історія української культури: У 5-и томах. - К.: Наук. думка, 2001 - 2010.
36. Кальницький М.Б., Григорук А.А. Пргулка по Києву: путеводитель. - К.: Балтия друк, 2002. - 224 с.
37. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. - Чернівці: Книги - XXI, 2003. - 300 с.
38. Кифяк Василь Федорович. Організація туризму : Навчальний посібник / Василь Кифяк; Ред. О. В. Вілінська. - Чернівці : Книги-XXI, 2010 - 343 с.
39. Короткова А. Я., Федорченко В. К. Основы экскурсоведства та музеєзнавства: Програма курсу і конспект лекцій. - К., 1997.
40. Культурология и экскурсоведение: Конспекты лекций / Сост. К. В. Кулаев. - М.: Рос.международная академия туризма, 1998. - 112 с.
41. Лобовская Р.А. Использование краеведческих материалов в экскурсиях. Методические рекомендации /Р. А. Лобовская. - М.: ЦРИБ "Турист", 1985. - 32 с.
42. Логинов Л.М. История развития туристско-экскурсионного дела /Л.М. Логинов, Ю.В. Рухлов. - М, 1989.
43. Любщева О. О., Шпарага Т. І. Туристичне музеєзнавство : підруч-ник. - К.: Альтерпрес, 2009. - 432 с.
44. Любщева О.О. Методика розробки турів. Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. - 104 с.
45. Методическое пособие по основам экскурсионного дела в музее /Авт.- сост. С.А.Гитис. - Донецк, 2000. - 15 с.
46. Науменко Г.Ф. Методика организации непрерывного обучения экскурсоводов: Учебное пособие. – М.: ЦРИБ Турист, 1991. - 62 с.
47. Національна програма туристсько-екскурсійних маршрутів «Намісто Славутича». - К., 1997. - 242 с.
48. Ненашева М.Н. Крокуючи Києвом. - К.: Нова книга, 2002.
49. Нечаев М. П. Экскурсионная деятельность в образовательном процессе / М. П. Нечаев. - М.: Перспектива, 2007. - 28 с.
50. Омельченко Б. Ф. Экскурсионное общение: Познание, воспитание, отдых / Б. Ф. Омельченко. - М.: Наука, 1991. - 380 с.
51. Основы экскурсоведства: Навчально-тематичний план, програма семінарських занять, контрольних завдань. /Упор. Н.В.Федоренко. - К.: Федерація профспілок України, Інститут туризму, 1998. - 15 с.
52. Пасечный П. С. Туризм и экскурсии / П.С. Пасечный. - М.: Наука, 1983. - 230 с.
53. Плахова Л.С. В помощь экскурсоводу. Сборник методических и справочных материалов. - М.: РМАТ, 1998.
54. Плотнікова Ірина. Прогулянки старим Подолом. - К.:Кий, 2003. - 205 с.
55. Путеводитель. Киев: лучшие экскурсии / Сост. О.Ильющко, В. Небылица. - К., 2005. - 108 с.
56. Савина Н. В. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина. — Минск: БГЭУ, 2009. — 256 с.
57. Савина Н. В., Горбылева З. М. Экскурсоведение: учебное пособие / Н. В. Савина, З. М. Горбылева. - Минск: 2004. - 236 с.

58. Святославский А.В. Городская экскурсия. Основы теории и практики /А.В. Святославский. - М., 2001.
59. Седова Н.А. Культурно-просветительный туризм /Н.А. Седова. - Омск, 2002.
60. Сенин В.С. Краткий толковый словарь основных профессиональных терминов, понятий и определений, применяемых в туризме /В.С. Сенин. - М., 2003.
61. Сичинава В.А. Экскурсионная работа: (Из опыта). Пособие для учителей. - М: Просвещение, 1981. - 96 с.
62. Скобельцына А.С. Экскурсоведение /А.С. Скобельцына. - СПб., 2007.
63. Тарзавина А.В. Городская обзорная экскурсия: методические рекомендации /А.В. Тарзавина.- М., 1985.
64. Требования к методической разработке экскурсии: методические рекомендации. - М.: ЦРИБ «Турист», 1997.
65. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму: монографія / кер. проекту, авт. Віктор Пазенок, Володимир Федорченкота ін. - К.: Академія, 2013. - 356 с.
66. Туристичний путівник «Київ». - К.: Злагода, 2003.
67. Туристичні послуги в Україні /зб. норм. актів/. - К.: Юрінком Інтер, 2008 - 320 с.
68. Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорови Т. А., Олексійко М. М. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навч. посібник.- К.: “Кондор”. - 2004. - 166 с.
69. Федорченко, Володимир Кирилович. Історія туризму в Україні: Навчальний посібник / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова,; Авт.передм. В.А. Смолій. - К.: Вища шк., 2002. - 194 с.
70. Федорченко В.К. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник / Володимир Федорченко, Олена Костюкова, Тетяна Дьорова та ін. - К.: Кондор, 2009. - 163 с.
71. Сокол, Тетяна Георгіївна. Основи туристичної діяльності: підручник / Тетяна Сокол ; за ред. В. Ф. Орлова. - К.: Грамота, 2011. - 262 с.
72. Хуусконен И.М. Практика экскурсионной деятельности /И.М. Хуусконен, Т.М. Глушанок. - М.; СПб., 2006.
73. Хуусконен Н. М., Глушанок Т. М. Практика экскурсионной деятельности / Н. М. Хуусконен, Глушанок Т. М. - М.: Герда, 2008. - 208 с.
74. Чагайда І. М., Грибакова С. В. Екскурсознавство. Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. - 204 с.
75. Эстетическое воспитание в экскурсиях. - М.: Турист, 1986. - 60 с.